

злочинну чи іншу антигромадську діяльність» спеціально звертається увага судів на те, що відповідно до пунктів 5 і 6 ч. 1 ст. 433 КПК України при розгляді справ про злочини неповнолітніх, у тому числі вчиненні ними спільно з дорослими, поряд з іншими мають встановлюватись і обставини, що негативно впливали на виховання підсудних, та наявність дорослих підмовників й інших осіб, які втягнули їх у злочинну діяльність. Суди також повинні з'ясувати чи не призвело до вчинення неповнолітнім конкретного злочину те, що дорослі втягнули його в антигромадську діяльність¹³.

Основні форми втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність розкриті в п. 5 цієї постанови Пленуму Верховного Суду України. До них належать усі види фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу (погроза застосування насильства, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування; переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів; давання порад про місце й способи вчинення злочину або приховання його слідів; обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити грошима, подарунками, розвагами тощо). Ці обставини, безумовно, входять у предмет доказування під час перевірки версії про підбурювання або співучасті зі сторони дорослих.

Обставини, передбачені ст. 9 КПК України можуть слугувати підставою до закриття кримінального переслідування щодо неповнолітнього та продовження провадження у справі відносно його дорослих співучасників. Для цього, згідно зі ст. 439 КПК України кримінальна справа щодо неповнолітнього має бути виділена в окреме провадження, проте органи досудового слідства використовують таку можливість досить рідко¹⁴.

Розглянуті нами особливості предмета доказування у справах про злочини неповнолітніх, які закриваються провадженням, повинні досліджуватися не інакше, як у загальному контексті обставин, які підлягають встановленню за всіма кримінальними справами (ст. 64 КПК України). В основі єдиного предмета доказування лежить семичленна древнеримська формула: хто, що, де, коли, навіщо, як, чим. Повне, всебічне та об'єктивне з'ясування у кожній кримінальній справі всіх елементів цієї формули – це необхідна умова пізнання об'єктивної істини, як і досягнення всіх інших завдань кримінального судочинства.

1. Некрасов Ю.Б. Освобождение несовершеннолетних от уголовной ответственности с применением мер воспитательного характера (уголовно-процессуальные вопросы). Автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 1991. – С.15 – 16. 2. Ремизова Е.В. Уголовно-процессуальные вопросы борьбы с преступностью несовершеннолетних. – М., 1979. – С.3; Резникова Е.В. Об особенностях предмета доказывания по делам о преступлениях несовершеннолетних / Сибирские юридические записки. – Иркутск-Омськ, 1974. – С. 16–32. 3. Лукьянчиков Е.Д. Предмет доказывания по делам о преступлениях несовершеннолетних и особенности его установления / Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел. Сб. научных трудов КВШ МВД СССР. – 1988. – С.38. 4. Рыбальская В.Я. Потерпевший и предмет доказывания по делам несовершеннолетних. – Омск, 1976. – С. 88. 5. Орлов В.С. Вина и мотив в преступлениях несовершеннолетних // Вестник Московского университета. Серия Право. – 1968. – №1. – С. 24–33; Астащенко В.Г., Астащенко З.П. Этико-правовая характеристика обстоятельств, подлежащих доказыванию по делам о пре-

ступлениях несовершеннолетних / Проблемы обеспечения социалистической законности на предварительном следствии. – Волгоград, 1986. – С. 38 – 39. 6. Глазырин Ф.С. С учетом личности // Сов. милиция. – 1982. – № 2. – С. 60. 7. Гуковская Н.И. Расследование и судебное разбирательство дел о преступлениях несовершеннолетних. – М., 1974. – С. 19–20. 8. Ремизова Е.В. О предмете доказывания по делам несовершеннолетних // Вестник Московского университета. Серия Право. – 1968. – № 1. – С. 68–70. 9. Постановка Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх (п. 6). // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 5. – С. 5. 10. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 4. – С. 32. 11. Там само. – С. 20. 12. Гуковская Н.И. Деятельность следователя и суда по предупреждению правонарушений несовершеннолетних. – М., 1967. – С. 33–40; Гуковская Н.И. Некоторые вопросы возбуждения уголовных дел о преступлениях несовершеннолетних // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 19. – М., 1973. – С. 120–131; Гуковская Н.И., Дольова А.И., Миньковская Г.М. Расследование и судебное разбирательство дел о преступлениях несовершеннолетних. – М., 1973. – С. 130–133; Рыбальская В.Я. Особенности производства по делам о преступлениях несовершеннолетних. – Иркутск, 1972. – С. 80–83; Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. – М., 1982. – С. 94; Гранкин Н.Б. Обследование условий жизни и воспитания несовершеннолетних и его значение для установления обстоятельств, входящих в предмет доказывания по уголовному делу // Проблемы теории и практики правоохранительной деятельности советской милиции. Сборник научных трудов. – М., 1983. – С. 41–45. 13. Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 4. – С. 16. 14. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 12. – С. 15.

В.Н. КУБАЛЬСЬКИЙ

ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

У законодавстві України не вживається такий термін як «терористичні злочини», що дає підстави деяким дослідникам проблем тероризму висловлювати сумнів щодо юридичної обґрунтованості вирізнення такого виду злочинів як терористичні. У зарубіжних та вітчизняних наукових виданнях вживається термін «терористичні злочини», зокрема серед українських дослідників цього явища можна відмітити В. Липкана (який у своїх пропозиціях до Проекту Закону України «Про боротьбу з тероризмом» пропонував замінити терміну «злочини терористичної спрямованості» на «терористичні злочини») та С. Лихову¹, серед російських – В. Петрищева². У чинному кримінальному законодавстві України норми, які регламентують боротьбу з різними терористичними злочинами не об'єднані в єдиний комплекс. Існують небезпідставні побоювання щодо неоднозначного тлумачення у правозастосовчій практиці терміна «терористичні злочини».

© КУБАЛЬСЬКИЙ Владислав Нарцизович – аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Слід зазначити, що ключовим у розглядуваній проблемі є не питання про застосування термінології, а інше – з'ясування того, які саме діяння, визнані кримінальним законом злочинними, можна віднести до категорії терористичних злочинів. Відповідь на нього потребує окреслення кола ознак терористичного злочину і на підставі цього визначення юридичної сутності терористичного злочину та формулювання загальної дефініції цього поняття. Тобто, визначення кола терористичних злочинів залежить від підходу в розумінні такого соціального явища як тероризм.

Визначення соціальної та правової сутності тероризму, його суттєвих ознак, формулювання наукової дефініції поняття «тероризм», встановлення співвідношення з іншими правовими явищами не розв'язує повністю проблеми розуміння тероризму в правовому значенні і є недостатнім для визначення об'єкта антитерористичної діяльності. Для розв'язання цієї проблеми не досить у найзагальнішому вигляді визначити правові рамки тероризму. Необхідно дати визначення терористичному злочину, визначити за яких умов діяння підпадають під категорію терористичних та яку правову оцінку мають отримувати, адже, як підкреслює С. Лазебник, «така кваліфікація ніби «розмиває» показник підвищеної суспільної небезпеки терористичної діяльності, позбавляє кримінально-правову боротьбу з нею тієї гостроти, яка затребувана кримінологічними, соціально-психологічними характеристиками цього виду злочинної діяльності»³. На наш погляд, позиція тих учених та практиків, які вирізненням такої категорії злочинів як терористичні ставлять у залежність від наявності чи відсутності у чинному кримінальному законодавстві терміна «терористичний злочин» базуються виключно на формальних ознаках, не враховують сутності питання, а тому її не можна визнати належним чином обгрунтованою. Вирізнення терористичних злочинів як особливого виду є абсолютно допустимим і доцільним з огляду на наступне.

Аналіз чинного законодавства та спеціальної літератури засвідчує, що в цьому питанні спостерігається не менша невизначеність, ніж у питаннях щодо розуміння соціальної та правової сутності тероризму, його поняття. Насамперед, вживаються найрізноманітніші терміни для позначення терористичних діянь: терористичні злочини, терористичні акції, терористичні делікти, злочини терористичного характеру, прояви тероризму, акти тероризму, терористичні акти, злочини терористичної спрямованості, злочини, пов'язані з тероризмом тощо.

Чинний Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. використовує категорію «злочини терористичної спрямованості» (в російському варіанті – «злочини терористичного характеру»), не даючи визначення останньої. Ця категорія за змістом подібна до категорії терористичних злочинів. Спираючись у цьому випадку потрібно на ст. 1 цього Закону, де зазначається: «Тероризм – суспільно-небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, торгун, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями 112 (Посягання на державного чи громадського діяча), 147 (Захоплення заручників), 258 (Терористичний акт), 259 (Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності), 260 (Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), 443 (Посягання на життя представника іноземної держави), 444 (Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист), а також інши-

ми статтями Кримінального кодексу України, відповідальність за їх вчинення настає відповідно до Кримінального кодексу України».

М.Семикін пропонує у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» замість слів: «У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями 112, 147, 258 - 260, 443, 444, а також іншими статтями Кримінального кодексу України...» внести два абзаци наступного змісту: «злочини терористичної спрямованості – діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи до прийняття чи відмови від прийняття будь-якого рішення; терористична акція – безпосереднє вчинення злочинів терористичної спрямованості».

Також він вважає, що немає сенсу при визначенні злочинів терористичної спрямованості давати перелік конкретних статей, оскільки діяння, що підпадає під ознаки однієї і тієї ж статті, залежно від наявності або відсутності чинника залякування населення може або мати або не мати терористичну спрямованість. Більш плідним, на його думку, вбачається в Законі дати загальне поняття злочинів терористичної спрямованості⁴.

В. Ліпкан визнав конструктивну пропозицію укладачів КК Франції про визначення певного кола злочинів, які можуть бути віднесені до терористичних. І далі у ст. 421-1 КК Франції наводиться перелік діянь, які можуть визнаватися актами тероризму, якщо вони спеціально пов'язуються з якою-небудь індивідуальною чи колективною операцією, що має за мету суттєво порушити громадський порядок шляхом залякування чи терору. Він говорить про появу терористичної злочинності у постіндустріальному суспільстві, якій притаманні такі виключно «терористичні ознаки»: інформаційне супроводження терористичної діяльності, обгрунтування необхідності вчинення актів тероризму, підтримка власних дій певним соціальним контингентом, виправдання актів тероризму та застосування специфічних видів насильства⁵.

Отже, хоча закон та інші вітчизняні нормативно-правові акти і не називають прямо діяння терористичного плану терористичними злочинами, аналіз цих правових актів та існування відповідних норм у законодавствах окремих держав світу все ж таки дають підстави для вирізнення окремої категорії терористичних злочинів, що, зокрема, може виявитися конструктивним аспектом у подальшій уніфікації кримінальних законодавств у цій частині.

Певні злочинні діяння, визнані терористичними у міжнародно-правових документах та нормативних актах окремих країн, не визнаються терористичними українським кримінальним законом, а вирізняються як самостійні злочини. В даному випадку має місце неспівпадіння кримінально-правового розуміння даного злочину з кримінологічним. Такий підхід українського законодавця не відповідає існуючій практиці проявів цього явища, його сучасним характеристикам, а тому фактично унеможливує побудову ефективної системи організації протидії тероризму. Світовий досвід підтверджує, що існує тероризм у формі бунту (захоплення території), диверсій, захоплення заручників тощо.

Поняття «терористичний злочин» має відповідний нормативно-правовий зміст та застосування у праві ЄС, вступ до якого Україною оголошено стратегічним завданням на вищому офіційному рівні. Воно вживається у пп. 4.2.1.»Встановлені терористичні злочини» та пп. 5.1.2. «Попередження» (де йдеться про запобігання саме терористичним злочинам) Порадника зі співробітництва у боротьбі з тероризмом (Генеральний секретаріат Інтерполу) від 1998 р.⁶, у Рамковому рішенні Ради ЄС «Про боротьбу з тероризмом» (від 13 червня 2002 р.), в якому викорис-

товується саме термін «терористичні злочини» та у ст. 1 під назвою «Терористичні злочини; основні права та основоположні принципи», в якій зазначено, що «кожна держава-член зобов'язана вжити необхідних заходів для того, щоб певні умисні діяння, кваліфікація яких як злочинних встановлена національним правом, були визнані як терористичні злочини, коли ці діяння за своїм характером чи обстановкою здатні нанести серйозну шкоду країні або міжнародній організації та вчиняються з метою серйозно залякати населення чи неправомірним чином примусити публічну владу або міжнародну організацію вчинити яке-небудь діяння чи утриматися від його вчинення, або серйозно дестабілізувати чи зруйнувати основоположні політичні, конституційні, економічні чи соціальні структури країни чи міжнародної організації⁷. Подібне за сутністю визначення терористичних діянь міститься у Проекті Загальної конвенції про боротьбу з міжнародним тероризмом (у редакції від 30 березня 2000 р.)⁸. Окремі злочини терористичного ряду містяться у ратифікованій Україною Європейській конвенції про припинення тероризму (1977 р.): злочини, пов'язані із викраденням людей, захопленням заручників або серйозним незаконним затриманням; злочини, передбачені у Конвенції по боротьбі із незаконним захопленням повітряних суден (Гаага, 1970 р.); тяжкі злочини, пов'язані з посяганням на життя, фізичну недоторканність або свободу осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів; злочини, передбачені у Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (Монреаль, 1971 р.); злочини, пов'язані з використанням бомб, гранат, ракет, автоматичної зброї, замінованих листів і посилок, якщо таке використання погрожує безпеці людей; спроба вчинити будь-який із вказаних злочинів або участь як співучасника особи, яка вчинює або робить спробу вчинити такий злочин.

У резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1426 від 20 вересня 1999 р. вказується, що акт тероризму – це злочин, вчинений окремими особами чи групами осіб, які використовують насилля чи погрозу насиллям щодо країни, її установ, населення в цілому чи конкретних осіб, що мотивується сепаратистськими настроями, екстремістськими, ідеологічними вченнями, фанатизмом, нерациональними чи суб'єктивними факторами і спрямований на створення відчуття страху в офіційних органах влади, в окремих осіб, соціальних груп та суспільства в цілому⁹.

Слід зазначити, що кримінальне законодавство деяких країн прямо вказує на терористичний характер окремих складів злочинів. Так, КК Російської Федерації (РФ) містить три «власне» терористичні злочини: тероризм (ст. 205), терористичний акт (ст. 277) та неправдиве повідомлення про акт тероризму (ст. 207). До злочинів терористичного характеру згідно з Федеральним законом РФ «Про боротьбу з тероризмом», крім наведених вище, також віднесено: захоплення заручника (ст. 206), організація незаконного збройного формування або участь у ньому (ст. 208), напад на осіб чи установи, які користуються міжнародним захистом (ст. 360) а також інші злочини, якщо вони вчинені в терористичних цілях¹⁰.

У шостому Комітеті Генеральної асамблеї ООН ще у 1976 р. Є. Аречагою було запропоновано таке визначення явища тероризму, яке характеризує терористичні діяння: «тероризм – акти, які самі по собі є традиційними формами загальнокримінальних злочинів, але вчинені з наперед обдуманим наміром, з метою викликати паніку та безлад в організованому суспільстві, зруйнувати громадський порядок, паралізувати протидію терору з боку громадськості та інтенсифікувати біди і страждання суспільства»¹¹.

В. Крутов зауважує, що до злочинів терористичного характеру можна віднести будь-які злочинні діяння, які є знаряддям впливу, залякування та примушування до прийняття певного рішення (або відмовлення від будь-чого). З одного боку, як він вважає, практично всі насильницькі злочини за певних обставин можуть набути терористичного характеру, а з іншого – тероризування як засіб досягнення мети не можна беззаперечно відносити до терористичних діянь¹².

Як вважає О. Костенко, терористичні злочини – це злочини, при вчиненні яких застосовується терор як спосіб злочинного посягання, що полягає в умисному створенні небезпеки, здатної впливати на волю людей. Склади злочинів, що відносяться до терористичних, характеризуються такими ознаками: 1) об'єкт – безпека волі людей в її різних видах: політична воля, воля громади, воля особи, воля службової (посадової) особи тощо; 2) способом злочинного посягання на об'єкт виступає терор¹³. Фактично «умисне створення небезпеки, здатної впливати на волю людей» і становить сутність залякування при тероризмі.

Отже, не повністю зрозуміло, чому вітчизняний законодавець у чинному КК України кваліфікує як терористичний акт лише загальнонебезпечні дії, такі як: «застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій...», не відносячи до терористичних коло дій, які хоч і не є загальнонебезпечними, але визнані як терористичні у багатьох міжнародно-правових документах.

Ці поняття відзначають ряд особливостей. По-перше, хоча у Законі наведено поняття терористичного акту, насправді законодавцем віднесено до терористичних актів (злочинів терористичної спрямованості) багато інших злочинних діянь. Законодавець прямо не вказує на пряму віднесеність цих діянь до категорії терористичних, вживаючи такі слова (ст. 1): «У разі, коли терористична діяльність суспільства здійснюється вчиненням злочинів, передбачених статтями 112 (Посягання на державного чи громадського діяча), 147 (Захоплення заручників), 258 (Терористичний акт), 259 (Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності), 260 (Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), 443 (Посягання на життя представника іноземної держави), 444 (Злочини проти особи та установ, що мають міжнародний захист), а також іншими статтями Кримінального кодексу України, відповідальність за їх вчинення настає відповідно до Кримінального кодексу України». Але таке віднесення не є безумовним, оскільки, як свідчить практика, далеко не у всіх випадках вони за своєю суттю можуть бути терористичними. «Потрібно... чітко розмежовувати випадки, коли захоплення заручників, найманство та інші злочини є самостійними, а в яких випадках – способом терористичних дій»¹⁴. Така конструкція правових норм засвідчує, що у законодавця відсутнє чітке уявлення як про правовий зміст категорії тероризм, так і про конкретні його прояви, що охоплювались би поняттям «терористичний злочин».

У частині використання термінів Закон не відрізняється чіткою послідовністю і містить суперечності. Недосконалість передбаченого цим Законом підходу щодо визначення терористичних діянь та суперечливість його положень пояснюється таким чином. Вживаючи словосполучення «терористичні акти та/чи злочини терористичної спрямованості», законодавець намагався охопити всю сукупність можливих терористичних діянь. Така ситуація пояснюється відсутністю чіткості та послідовності, суперечливістю та неповнотою змісту у визначенні понять «тероризм, міжнародний тероризм, терористичний акт» та відсутністю визначення поняття терористичних злочинів (злочинів терористичної спрямованості).

Застосування у вітчизняному законодавстві зазначених вище термінів відбувається за відсутності чіткого розуміння як сутності самого тероризму, так і конкретних його проявів. Узагальнивши інші визначення терористичних діянь, можна зробити попередній висновок про те, що діяння є терористичними лише тоді, коли вони спрямовані на те, щоб завдати удару чи залякати численнішу групу, ніж безпосередня жертва, до якої застосовується насилля.

Ю. Антонян вирізняє кримінологічну групу терористичних злочинів, які можуть бути об'єднані за наявністю в них такої ознаки, як залякування, причому вона може бути виражена в різній мірі, іноді приховано. До них, згідно з КК РФ, він відносить: викрадення людини, захоплення заручника, угон повітряного судна чи водного транспорту або залізничного рухомого складу, насильницьке захоплення влади чи насильницьке утримання влади, збройний заколот, публічні заклики до насильницької зміни конституційного ладу, диверсія, розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі, перешкоджання здійсненню правосуддя та попереднього слідства, посягання на життя працівника правоохоронного органу, застосування насильства до представника влади, геноцид, екоцид, напад на осіб та установи, які користуються міжнародним захистом. Ці злочини, на його думку, від терористичних (тероризм, терористичний акт та завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму) відрізняються тим, що залякування не виступає ознакою даних злочинів, але може бути присутнім у діях особи.

Не можна цілком погодитися з твердженням Ю. Антоняна про те, що «психологічний смисл тероризму, який повинен конструювати його правовий зміст, полягає у наведенні страху, навіть жаху на противника. У ролі противника може виступати все суспільство, всі люди, вся держава чи її окремі ланки (наприклад, правоохоронні), окремі великі та малі соціальні групи, верстви населення. Поза психологічним впливом, поза психологічним змістом тероризм немислимий. Об'єктом терористичних посягань виступають, з одного боку, люди – жертви таких посягань, а з іншого – існуючий у країні правопорядок, у тому числі порядок управління, територіальна цілісність, відправлення правосуддя, політичний устрій і т.д.»¹⁵. Як неодноразово зазначалось у багатьох наукових публікаціях, залякування може виступати лише проміжною таких діянь.

Стати злочинами терористичного характеру, на думку В. Ємельянова, діяння можуть щоразу, якщо вони є для винного не самоціллю, а засобом досягнення іншої мети, яка не перебуває у прямому та безпосередньому зв'язку з цими діяннями, коли вони слугують важелем впливу, залякування та примусу шляхом їх вчинення до прийняття якого-небудь рішення або утримання від нього. І далі він зазначає: «Враховуючи, що терористичного характеру можуть бути багато діянь, а в конкретних складах злочину власне терористичні ознаки, як правило, не виділені, є можливим у статті Загальної частини КК, яка встановлює перелік обставин, що обтяжують покарання, визнати такою обставиною – вчинення злочину терористичної спрямованості»¹⁶.

З метою подолання плутанини в юридичних термінах, у проекті Закону України «Про боротьбу з тероризмом» безспідставно пропонувалось ввести ширше поняття терористичного діяння. Зокрема, В. Антипенко пропонував таке визначення терористичної акції: «це створення умов для впливу на державу, міжнародну організацію та їх представників з метою примушення до прийняття будь-якого рішення чи його неприйняття шляхом залякування спричиненням смерті невинним людям з використанням ядерних пристроїв, радіоактивних, хімічних, біологічних, вибухових, отруйних речовин, підпалу; знищенням, пошкодженням

чи захопленням транспортних засобів, комунікацій чи комунікаційних систем; посяганням на життя іноземних громадян, які користуються міжнародним захистом; захопленням заручників, викраденням людей... та інші діяння, які створювали б небезпеку загибелі людей, заподіяння значної майнової шкоди»¹⁷. З огляду на відсутність поняття «терористичного злочину» чи «злочину терористичної спрямованості (терористичного характеру)», прийняття зазначеної норми мало б позитивні наслідки.

Важливим для українського законодавця є врахування положень ст. 5 Рамкового рішення Ради ЄС «Про боротьбу з тероризмом» (2002 р.), відповідно до якого терористичні злочини, а також підбурювання, пособництво, замах в тій мірі, в якій вони мають відношення до терористичних злочинів, спричиняють покарання у вигляді позбавлення волі більш суворе, ніж встановлено національним правом за такі ж злочини при відсутності спеціального наміру (характерного для терористичних злочинів -авт.)¹⁸.

Терористичні злочини не є якимось особливим, таким, що не вписується у класичну схему злочинів, видом злочинів. Терористичні злочини – це ті ж злочини, які об'єднані в окрему групу за своїми специфічними кримінально-правовими та кримінологічними характеристиками. Цілком справедливо вказує на спосіб та мету терористичних діянь В. Ліпкан, характеризуючи тероризм у вузькому розумінні «як негативне явище, що полягає у застосуванні чи погрозі застосування насильства або інших загальнонебезпечних дій особою або групою осіб, які прагнуть шляхом залякування і примусу досягти певних соціальних змін у власних інтересах»¹⁹.

Загальноновизнаним у світі є той факт, що на тероризмі, як своєрідній індустрії бізнесу зі своєю інфраструктурою можна заробити великі гроші, а його спонсори отримують величезні прибутки, наприклад, від суттєвих коливань на товарних та фондових ринках чи зміни цін на сировинні ресурси у зв'язку зі здійсненням чергового гучного терористичного акту. У зв'язку з цим цілком правильно підкреслюється те, що тероризм може вчинюватися і не з прямими антидержавними (тобто політичними – авт.), а з іншими цілями²⁰. Отже, явище тероризму охоплює також діяння, вчинене з корисних мотивів.

Як зазначав М. Бажанов, «яке б поняття тероризму ми не укладали в КК, воно завжди вимагатиме кваліфікації за сукупністю злочинів. Це поняття завжди буде надто загальним. Ми будемо змушені застосовувати, крім статті «тероризм», також інші статті, що встановлюють конкретну відповідальність за цей злочин, яка може бути більш тяжкою, ніж тероризм»²¹.

На підставі викладеного є необхідним внести до чинного законодавства такі зміни і доповнення:

у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»:

а) слова «У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями 112, 147 258-260, 443, 444, а також іншими статтями КК України, відповідальність за їх вчинення настає відповідно до КК України» – вилучити. Замість них внести абзац такого змісту:

«терористичні злочини – це злочини, що полягають у вчиненні дій, які за своїм характером здатні створити небезпеку для життя людей чи нанести значну економічну шкоду державі чи інші тяжкі наслідки або застосування насильства проти державних чи громадських осіб, або проти осіб, які користуються міжнародним захистом, якщо такі дії вчинені з мотивів, що мають політичний, ідеологічний, релігійний, націоналістичний чи корисний характер і спрямовані на до-

сягнення цілей, що мають такий характер з метою вплинути на прийняття чи відмову від прийняття будь-якого рішення органом державної влади чи міжнародною організацією, а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою».

І далі за текстом Закону України «Про боротьбу з тероризмом» терміни «терористичний акт» та «злочини терористичної спрямованості» замінити на термін «терористичні злочини».

Отже, вирізнення такого виду злочинів як терористичні для потреб кримінально-правової та кримінологічної науки та практики є не лише можливим, а й доцільним з точки зору особливості правової сутності, спільності ознак злочинних діянь, які охоплюються поняттям «тероризм». Ці злочини вирізняє те, що вони об'єднуються у відповідну групу не за формальним розташуванням у системі Особливої частини КК України залежно від того, в якій главі знаходяться статті про їх відповідальність, а за цілим рядом спільних і обов'язкових для всіх їх ознак змістовного характеру. Такий підхід не є абсолютно новим для кримінального права та кримінології, оскільки за схожим принципом вирізняються і такі види злочинів, як, наприклад, транспортні, фінансові, економічні, податкові та такі види злочинності як рецидивна, жіноча, корислива, насильницько-корислива, організована, професійна, політична тощо. Чітка правова характеристика терористичних злочинів слугуватиме надійним орієнтиром для того, щоб визначити завдання, правові, організаційні та ресурсні аспекти боротьби з тероризмом.

1. *Лихова С.Я.* «Власне» терористичні злочини за кримінальним кодексом РФ – Актуальні питання кваліфікації // Соціальні та правові проблеми боротьби з тероризмом (Актуальні проблеми держави та права: Збірник наукових праць. Випуск 8) / Одеська національна юридична академія / Ред.: С.В. Ківалов. – Одеса, 2000. – С. 143. 2. *Петрищев В.Е.* Преступления террористические и иные уголовные преступления (выступление на круглом столе «Терроризм и общеуголовная преступность») // Петрищев В.Е. Заметки о терроризме. – М., 2001. – С. 173–181. 3. *Лазебник С.В.* До питання про поняття терористичної діяльності // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 2001. – № 2. – С. 334. 4. *Семикін М.В.* Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження: Монографія / За заг. ред. В.П. Емельянова. – Харків, 2003. – С. 138, 142. 5. Боротьба з тероризмом / В.А. Ліпкан, Д.Й. Никифорчук, М.М. Руденко. – К., 2002. – С. 70, 71, 116. 6. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом: Сб. док. / Сост. В.В. Овчинский. – М., 2003. – С. 159, 163. 7. Там само. С. 172–182. 8. Зауваження та пропозиції до проекту Всеосяжної конвенції про боротьбу з міжнародним тероризмом. – Поточний архів Штабу АТЦ при СБУ, справа № 36, № 17/38 від 21.02.2001. – С. 48–49. 9. *Коваленко А.С.* Правові і організаційні основи боротьби з тероризмом у Російській Федерації. // Тероризм і національна безпека України: Матеріали міжнародної конференції. – К., 2003. – С. 19. 10. Федеральный закон РФ от 25 июля 1998 г. «О борьбе с терроризмом» // Сборник законодательства РФ. – 1998. – №31. – Ст. 3808. 11. *Салимов К.Н.* Современные проблемы терроризма. – М., 1999. – С. 9. 12. *Крутов В.В.* Проблеми боротьби з тероризмом на сучасному етапі // Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст. / НАН України, Інститут історії України; Д.Архієрейський (авт. кол.). – К., 2002. – С. 864. 13. *Костенко О.Н.* Тероризм і кримінологічна безпека // Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади: аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. Т.19 Тероризм і боротьба з ним / НДІ «Проблеми людини»; А.

Комарова (ред.). – К., 2000. – С. 179. 14. *Миньковский Г.М., Ревин В.П.* Характеристика терроризма и некоторые направления повышения эффективности борьбы с ним // Государство и право, 1997. – № 8. – С. 87. 15. *Антонян Ю.М.* Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. – М., 1998. – С. 12, 18, 19. 16. *Емельянов В.П.* Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. – СПб., 2002. – С. 61, 289. 17. *Антитенко В.Ф.* Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы. – К., 2002. – С. 673, 674. 18. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом: Сб. док. / Сост. В.В. Овчинский. – М., 2003. – С. 178. 19. Там само. – С. 44. 20. *Качмазов О.* Уголовная ответственность за терроризм // Законность. – М., 1998. – № 8. – С. 29. 21. *Борисов В., Емельянов В.* Науковий семінар з проблем боротьби з тероризмом та злочинами терористичної спрямованості // Вісник академії правових наук України, 1998. – № 4. – С. 215.

В.І. СЛІПЧЕНКО

ПРОБЛЕМИ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ

Прийняття Концепції судово-правової реформи 28 квітня 1992 р.¹ стало початком становлення судової влади в Україні як самостійної і незалежної гілки влади. Одночасно, Концепція визначила орієнтири, у напрямі яких мали б здійснюватись перетворення судової системи. Слід зупинитись на деяких із них, виходячи зі змісту нашого дослідження: по-перше, це встановлення судового контролю за законністю та обґрунтованістю процесуальних рішень слідчих органів, які обмежують права громадян; по-друге, здійснення перевірки законності та обґрунтованості судових рішень в апеляційному порядку.

Ці положення дістали відображення у статтях 29 та 129 Конституції України² і зобов'язали подальшу інтеграцію українського законодавства до європейських стандартів. Так, у Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод у ч. 4 ст. 5 зазначено, що «кожен, кого позбавлено волі внаслідок арешту або затримання, має право на звернення до суду, який швидко приймає рішення щодо законності його затримання і рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним», така ж вимога має місце у ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права³.

Історія виникнення судової перевірки законності та обґрунтованості застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи арешту (в кримінально-процесуальному праві це синоніми) пов'язана з прийняттям у 1679 р. в Англії «Habeas Corpus Act»⁴. За часів Російської імперії, до складу якої входили і землі України, цей міжнародний принцип дістав законодавче закріплення лише під час проведення судової реформи 1864 р., коли у ст. 152 Статуту кримінального судочинства дозволялося оскарження до мирового суду взяття обвинуваченого під варту⁵. Цей інститут був скасований лише Радянською владою у 1923 р. та замінений прокурорським наглядом.

© СЛІПЧЕНКО Володимир Іванович – ад'юнкт кафедри кримінального процесу Запорізького юридичного інституту МВС України